

ОД ИСТОГ АУТОРА

Благо цара Радована

**ЈОВАН
ДУЧИЋ**

**Јутра са
Леутара**

Copyright © овог издања 2023, ЛАГУНА

Издавачка кућа Лагуна захваљује Народној
библиотеци Требиње на уступању фотографије
Јована Дучића.

„Велики брег Леутар који се диже изнад мог родног Требиња, као модро платно између неба и земље, носи илирско или грчко име по речи елефтерија, што значи слобода. Са овог се брега види на ведром дану, преко мора које је у близини, обала Италије. Тај велики видокруг није био без утицаја на мој завичај и његове људе.“

(Белешке о себи, Јован Дучић)

Садржај

<i>Ружојрсиџа слобода</i>	9
О Мирноћи	23
О Мржњи	33
О Плесу	43
О Љубомори	53
О Сујети	71
О Страху	81
О Разочарењу	95
О Родољубљу	105
О Карактеру	121
О Уљудности	143
<i>Белешка о ауџору</i>	155

Ружопрста слобода

Иако су *Јуџира са Леуџара* штампана у више наврата засебно, неретко су публикована заједно са *Блајом цара Радована*. И „Мисли о човеку“ и „Књига о судбини“ сматрају се Дучићевим „идејним завештањем, сажетком његових осећања и сазнања, као и библиографијом пробране и богате лектире“, па и „зборником Дучићеве животне мудрости“.¹ Ваљало би, међутим, обратити пажњу на саму концепцију књиге *Јуџира са Леуџара* и оне елементе који је чине самосвојном и заокруженом, па тако и независном у односу на друге књиге. Свих десет есеја отпочиње монтењовским „О“², па се тако успоставља готово градацијски низ, унутар кога се уланчавају размишљања о

¹ Владимир Гвозден, „О књигама размишљања и разговора: 'Благо цара Радована' и 'Јутра са Леутара' Јована Дучића“, *Лейтойис Маџице српске*, год. 182, књ. 477, св. 1/2, јан-феб. 2006, стр. 89.

² Исто, стр. 89–90.

Мирноћи, Мржњи, Плесу, Љубомори, Сујети, Страху, Разочарењу, Родољубљу, Карактеру и Уљудности.

У насловима су дате речи исписане великим почетним словом, чиме се сугерише да су наведене апстрактне категорије персонификоване, па чак и деификоване. Тако исписане оне се, наиме, декларишу као својеврсна божанства која живе и сучељавају се унутар самог човека, као што су то чинили антички богови на Олимпу. Не би ли их појединац постао свестан и суочио се са њима, он нужно мора да их определи или ти учини видљивим. Због тога су Дучићеви есеји својеврсна созерцања сопствених и мисли и осећања. Но он нужно мора да се помало екстатично изопшти из себе, не би ли прозрео и себе и свет. Отуда опредељење за колико конкретан, толико и симболички поглед са брда Леутар, надамак Требиња, јер, Његошевим стиховима из *Горској вијенца* говорећи: „Ко на брдо, ак’ и мало стоји, / више види но онај под брдом“.¹

Мото Дучићеве књиге је из „Бележака о себи“ и управо истура у први план важност „великог брега Леутара“, које „носи илирско или грчко име по речи елефтерија, што значи слобода“.² Дакле, за личну и колективну самоспознају било је неопходно уздићи се најпре на херцеговачки Олимп, виђен као симбол слободе и суочити се са сопственим олимписким боговима, а затим и изнад њих. Ако је, наиме, Судбина за Хелене била изнад свих богова, чак и врховног: „сам

¹ Петар II Петровић Његош, Одабрана дела: *Горски вијенац*, прир. Дејан Михаиловић, Лагуна, Београд, 2020, стр. 58.

² Јован Дучић, *Јутра са Леутара*, Лагуна, Београд, 2023, стр. 5.

Зевс [је] под влашћу Суђаја [...] Суђаје нису Зевсова деца, него су партеногено зачете кћерке велике богиње Потребде, којој се чак ни богови не противе и коју зову 'Јаком суђајом'¹, онда се и Дучић екстатично премешта у њену раван постојања. *Блаіо цара Радована*, као „Књига о судбини“, постаје отуда неопходан степен ик и поетичка платформа за *Јуіра са Леуіара*. Слобода и Судбина су стога нераскидиво повезане.

Прву реч из наслова такође је потребно разлучити, јер су „јутра“ именована у множини, па освајање слободе заправо подразумева дуготрајан процес и непрестана бдења и буђења, али и освајање обновитељске моћи и лепоте. Грчка богиња зоре је Еоја или Еја, која је имала епитет „ружопрста“. Она је, дакле, светлост и цвет Дучићеве самоспознаје, судбине и слободе. Еојиног сина Мемнона је убио Ахил, а његов пепео је „закопан на једном брегу“. Њене сузе за сином су јутарња роса.² Могућно је да је опредељење за Леутар интегрисало два антитетичка аспекта постојања – умирање и поновно рађање, јер девиза Аполоновог пророчишта Γνώθι Σεαυτόν (*Сіознај самоіа седе*) имплицира да самим тим чином човек престаје да буде оно што је био, бива прочишћен симболичком росом и поново се рађа.

Уколико се уважи асоцирање *Јуіра са Леуіара* на „ружопрсту зору“, „читање замишљеног“³ може добити

¹ Robert Grevs, *Grčki mitovi*, prev. Boban Vein, Familet, Beograd 2008, str. 47.

² Уп. Исто, стр. 580.

³ Алудира се на наслов књиге: Миодраг Павловић, *Чиіање замишљеноі: есеји из свейске књижевностіи*, Братство-јединство, Нови Сад, 1990.

упориште у барокним емблематским представама врлина и мана. Христифор Жефаровић је, примера ради, приказао пороке и врлине сликом цвета, коме је корен завист скривена под земљом, а крунисане латице репрезент су љубави. Љубав и завист су крајности, а између њих се вијоре листови од гнева и неблагодарности до паметословља и радости.¹ Дучић је писао „О љубави“ у *Благу цара Радована*, док у *Јуџирима са Леуџара* пише о зависти на различитим местима, а кроз промишљања о љубомори и сујети може се сагледати сва противтежа емблематски представљеној љубави.

Поседну пажњу привлачи есеј „О Мирноћи“, јер претходи есејима о на пример Мржњи, Љубомори, Сујети, Страху, Разочарењу. Неопходно је пронаћи мирно, па и иоле усамљено место попут брега, како би се постигао унутрашњи смирај: „Највећи проблем човеков, то је спокојство у животу. Спокојство је стога једино што је он вечито тражио, и једино што никад није нашао.“² Пронашавши Мирноћу, Дучић се суочава најпре са оним подземним кореном људског цвета или *руже* постојања, не би ли прешао на *листо-ве* Родољубља, Карактера и Уљудности као *крунске* особине, јер љубав у *Јуџирима* нема најпозитивнију конотацију.³

¹ Уп. Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокној доба: XVII и XVIII век*, Нолит, Београд, 1970, стр. 371.

² Ј. Дучић, *Јуџира са Леуџара*, стр. 23.

³ О Дучићевом поимању љубави као „чиниоцу негативитета“ видети: Иван Негришорац, *Поезија Јована Дучића: Од емпиријској неајтивитетној до узвишености лирске метафизике*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2022, стр. 35–37.

С друге стране, могућно је да Дучић пише и распоређује есеје у *Јуџирма са Леуџара*, рачунајући са *Крајкојем најисанијем о сјокојној жизни* (1788) Алексија Везилића, првој штампаној збирци песама у српској књижевности, која је сва у низању песама о људским врлинама и манама, а уз то, свака песма отпочиње индикативним „О“. Да наведемо неколико примера: „О познанији себе самаго“, „О спокојној жизни“, „О зависти“, „О чистој совести“, „О пожеланији“, „О својствах рода српскога“, „О смрти“.¹ Везилићева окренутост грчкој и римској култури, суспрезање страсти и проналажење противставова лудости чине се подстицајним за Јована Дучића. Везилићева „спокојна жизнь“ одговара Дучићевом идеалу спокојства као „синонима апсолутне лепоте.“²

Лудост је, поред осталог, лајтмотив књиге *Јуџира са Леуџара*, али с тим да је њено присуство маска еразмовског типа, да би се не тек критиковале људске мане и пороци, већ и разумеле. Иако се мора рачунати са Дучићевим бројним противречностима у процесу самоспознаје и расуђивања, он успева да мапира драгоцене увиде са антрополошког становишта. У првом есеју сумира да је „човек по инстинкту луд“, јер „најчешће каже сасвим противно од оног што је сам желео“.³ Када контемплира „О Љубомори“, каже да је љубав

¹ Уп. Алексије Везилић, *Крајкоје најисаније о сјокојној жизни*, прир. Мирјана Д. Стефановић, Службени гласник, Београд, 2011.

² Ј. Дучић, *Јуџира са Леуџара*, стр. 24.

³ Исто, стр. 31.

једно осећање „благог и пријатног лудила“,¹ али и да има своје обољење – љубомору: „Љубомора је елемент мржње у љубави, пошто је мржња увек производ неког страховања“.² Љубомора и завист потврђују се као „ствари духовног поремећаја“,³ а сујета „форма лудила, пошто је владала чак и целим народима“.⁴ Еразмо Ротердамски апострофиран је у есеју „О Страху“: „он тврди да нема човечје среће без човечјег лудила; и да су баш лудилом често људи постигли веће циљеве него и својом памећу“.⁵ Лудило постаје општељудска одлика, све на свету настаје из лудила које је у корелацији са страху и истакнута је лудост у срдњи. Пишући о крвавим страницама шпанске историје, и односима између друштва и човека, Дучић, најпосле, каже да су „код нас лудаци убијали краљеве, а код њих су мудраци убијали народе“.⁶ Дискурс о лудилу у *Јуџирима са Леутара* распоређен је у есејима „О Мирноћи“, „О Љубомори“, „О Страху“ и „О Карактеру“, а односи се на општељудску категорију колико индивидуалну, толико и колективну, те извире као последица из палете људских осећања: љубави, љубоморе, зависти, сујете, среће и срдње.

Боравећи на Леутару, Дучић грана видике, па су на његовом хоризонту различите културе и цивилизације, епохе, историјски догађаји и личности, од

¹ Исто, стр. 54.

² Исто, стр. 60.

³ Исто, стр. 64.

⁴ Исто, стр. 78.

⁵ Исто, стр. 87.

⁶ Исто, стр. 38.

којих се унеколико издвајају освртања на Наполеона. Преиспитивање људских врлина и мана призматизује односом према вери и патриотизму, које узима за „два највиша духовна богатства“.¹ Народи, нације, колективни дух народа и његово портретисање културом, музиком и плесом, занимљиве су теме, којима прожима есеје. На бројним примерима управо из *Јуџара са Леуџара* Мина Ђурић је дефинисала „Дучићеву музичку епистемологију“, што потврђује значај ових есеја у све савременијим интердисциплинарним и интермедијалним проучавањима књижевности: „Ма колико се на моменте чинило да су есеји у претежности доминантно импресионистичког погледа, делује да Дучић, по имплицитном узору на стоичка поимања музике, настоји да њене ефекте на друштво и појединце рационално сагледа, те да кроз транспонован музички структурализам и имплицитно пресликане констелације односа и умножи конструктивистичке релације поимања прилика, актера историје, науке, филозофије и актелног тренутка“.² С музиком је у блиској вези и питање плеса, који је по себи оличење екстазе: „врхунац узбуђења, излажење из себе у простор, испољење колико и реч у песми, и колико звук у музици [...] воља за живот“;³ спрам „страха од живота“ који је централни човеков проблем и извор

¹ Исто, стр. 109.

² Мина Ђурић, *Трансмузикализација тјекста. Музика српске модерности књижевности*, Савез славистичких друштава Србије, Београд, 2022, стр. 163–164.

³ Ј. Дучић, *Јуџара са Леуџара*, стр. 43.

сваког зла, јер човек примарно не може да буде лош, већ је плашљив.¹ Ако се плес схвати као синегдоха уметности, онда је управо уметност у свим својим еманацијама једно од решења за сублимацију људских страхова, а, самим тим, и сузбијање зла у свету. Зато је од значаја поменути и друге пасаже у којима се Дучић осврће на уметност.

Драгоцена су и изразито подстицајна места на којима се расправља о сликарству, будући да се могу именовати аутопоетичким: „Ни Рембрант ни његов учитељ, сликар Сихерс, нису никад изишли из равне Холандије, ни видели планине, а ипак су и он и његов ученик сликали пејзаже са бреговима“. Рембрантови пејзажи су, наиме, наративни, дакле, рачунали су са позадином задатом библијском тематиком и хришћанским духом.² Одлика барокног сликарства у Низо-земској јесу управо „портрети пејзажа“ са „измишљеним приказима природе. Пејзажи – често са фигурама људи малих димензија“.³ Иако Дучић наводи коментар о Рембранту у контексту његових опсервација о људима који, премда просвећени, не напуштају своје провинције, чини се да је његово својство управо да укаже на оне хоризонте које је уметник кадар да обухвати управо од куће и то духовним очима. Пејзажи отуда треба да буду метафизички, а избор Рембранта утемељује се управо у овај аспект, јер је, иако живи у

¹ Исто, стр. 81.

² Ур. Jansonova istorija umetnosti: zapadna tradicija, prev. Olga Škarić i Sena Kulenović, Mono i Manjana – Orfelin, Beograd – Novi Sad 2008, str. 716.

³ Исто, стр. 721.

Низоземској, он брегове угледао духовним видом, читајући Свето писмо и замишљајући. Леутар је, разуме се, надомак Дучићевог родног Требиња и он је, дакако, за разлику од Рембранта, видео брдо. Међутим, бора-већи на брду, он брдо не може да види и њиме се не бави. У Дучићевом фокусу су људи, који у његовим мислима нису „мали“, као на сликама, већ духовно зумирани, па тако у првом плану.

Пажњу привлачи и критичко читање познатих пословица, као што су – „Врана врени очи не вади“; „Змија змију једе“ и „Човек је човеку вук“, које се наводе у контексту релативизовања било које коначне истине, јер се ипак рачуна на то да је сваки човек или сваки народ универзум за себе, а да без обзира на устаљеност појединих правила, постоје изузеци: „Значи да у страху од живота, човек лута кроз противуречности до краја свог века“.¹ Када, доцније, пише „О Карактеру“, констатује да „човек који мрзи људе, мрзи и истину“.² Пошто је свака од пословица, без обзира на међусобну противречност, облик истинитости, сама истина се аналогизује са човеком и, истовремено, пословицом. Дакле, човек који мрзи људе, мрзи и пословицу, која је његово огледало и, такође, вид уметничке сублимације. Амбивалентност је заједничко својство човека, гноме и саме истине.

Пошто је корен мржње страх, онда се и у исказу попут „од свега на свету човек се највећма боји другог

¹ Ј. Дучић, *Јуџира са Леуџара*, стр. 89.

² Исто, стр. 133.

човека“¹ крију различите импликације и интерпретативне екстензије, јер се нужно човек који је сам по себи истина, боји највише другог човека који је такође истина, али потенцијално противречна свему што он као истина репрезентује. Позиција из које пише Јован Дучић омогућује му да сагледа сваки вид истине и сваки вид људскости, без бојазни да иједна може да га угрози. Ширење духовних и мисаоних видика и код читалачке публике требало би да буде императив, јер прихватање различитих истина омогућује превладавање страхова, а, самим тим, мржње, сујете, љубоморе, писане и малим и великим почетним словом.

Разуме се, исто важи и за односе између мушкараца и жена, као и држава и народа. Иако се лаичком оку може учинити да Дучићева размишљања на махове могу деловати као мизогина, треба напоменути да је критичка, па и сатиричка оштрица усмерена подједнако и на мушкарце и на жене, али и да је у кулминативном есеју „О Уљудности“ жена добила највећу похвалу: „Жене су уопште врло осетљиве на питања учтивости. А оне највише и негују учтивост. Најзад, оне се њом највише и бране. Човек је учтивост научио од жене. Ако су мушкарци успели да најзад изгубе грубе солдатске и страсти простачке, то је благодарећи жени“.² Ова похвала жени је готово доситејевска, па се може читати у просветитељском кључу. Српски просветитељ се залагао за образовање жена, како би, самим тим, и деца коју мајке васпитавају била нужно

¹ Исто, стр. 82.

² Исто, стр. 151.

образованија. Учтивост јесте ствар колико образовања, толико и васпитања, па је отуда и њено ширење у надлештву жена и неговања поштовања према њој, „јер и данас људи на окупу, где има присутна макар само једна једина жена, учтивије говоре него што би говорили и у присуству једног кнеза.“¹

Аспект родољубља завређује посебну пажњу и донекле додатно осветљава претходно анализиране елементе. Када Дучић критикује, он заправо не негира предмет својих промишљања, већ селенићевски „ружи“. У том смислу, треба објаснити „једну танану и ретку реч – ружење. То није ни грђење, грди се са мржњом, а ни ругање, руга се са подсмехом и са ни-подаштавањем, већ *ружење*, ружи се дете, кад није како ваља или како старији мисле да треба да буде. Руженом се дозвољава да, иако се ружи, има у себи неке добре особине. Предмет ружења се воли“.² Тако и Дучић воли и поштује жене, иако их ружи, као и различите народе и цивилизације: „Тако су Египћани себе сматрали за изабрани народ, као што су затим то урадили Јевреји, а као што то и данас неколико народа европских држи за себе. Међутим, оба ова стара народа, и Египћани и Јевреји, пропали су најпре стога што су сами себе издвајали из заједнице људске.“³ Његова критика функционише не тек као слободно

¹ Исто, стр. 151.

² Јован Ђирилов, „Ружење народа у три драме“, у књизи: Слободан Селенић, *Драме: Косанчићев венац, Ружење народа у два дела, Кнез Павле*, Просвета, Београд, стр. 301.

³ Ј. Дучић, *Јуџира са Леушара*, стр. 79.

размишљање, већ упозорење. С друге стране, аргумен-тује због чега је српска средњовековна држава важна, посебно за време цара Душана, и треба да представља пример и узор колико за друге, толико и за савремену српску државу: „Решаване су државне ствари на тим великим Саборима на начин на који је цела отаџбина сматрала себе пуним учесником у тим зборовима. Цар Душан, главни законодавац наше старе државе, ништа велико није решавао без Сабора у Скопљу, Серезу и код Битоља. [...] Бугари, напротив, никад нису постигли свој такав колективни дух државни. [...] Верујем стога да је на европском истоку српски патриотизам био најпросвећенији и најсвеснији“, а Немањићи су личили да „династију флорентинских Медичија“.¹ Дучић, дакле, издваја колективни дух као снагу и велики српски потенцијал, што се, на плану плеса рецимо, огледа у концепту кола, а у погледу вере – православном литургијском уједињењу колектива.

Ако се коначно у Родољубљу препозна својеврсно божанство аналогно грчким или римским боговима, може се додатно прокоментарисати Дучићев епифанијски увид: „Патриотизам је одувек сматран и божанским осећањем у човека. Град Атина је имала своју сопствену богињу Атenu која је чувала њену државу, другу него што је била богиња Атена било којега другог града“.² И српска држава, колико и сваки

¹ Исто, стр. 108.

² Исто, стр. 106. Видети књигу: Слободан Витановић, *Јован Дучић у знаку Ајшене: његова размишљања о науци, историји, држави и политици*, Српска академија наука и уметности – Балканолошки институт, Београд, 1997.

појединац, имају своје Родољубље, божанско осећање које је истовремено њихово унутрашње божанство. Има оних људи који су поклоници тог бога, али и оних који су „лишени осећања патриотизма“.¹ Свакако да Родољубље ослобађа од појединих страхова, а самим тим мржњи и зала, јер имплицира ширење љубави према сународницима, што је, заправо, предуслов за елементарно човекољубље и Уљудност.

Есеји Јована Дучића обједињени насловом *Јуџира са Леуџара* имају просветитељску црту, али се подједнако могу третирати као уметничке, слободоумне и искрене контемплације, будући да имплицирају потребу за тумачењем, па и занимљивим праћењем мисаоних доследности и смислених недоследности. На трагу *Малої буквара за велику децу* (1792) Михаила Максимовића, Дучић уме да буде сатиричан, међутим, он књигу не структурише према начелу речника или буквара као типичног приручника за просвећивање. Десет есеја више одговара барокној емблематској представи „Целомудрија“ из зборника *Иџика јеројо-лиџика* (1774), на којој се налази слика харфе Давида Псалмопевца, која има управо десет жица. *Јуџира са Леуџара* су Дучићево „Целомудрије“, а свака жица одговара по једном светлом или тамном „тону“, врлини или мани људске душе.

др Јелена Ђ. Марићевић Балаћ

¹ Исто, стр. 108.

Цитирана литература

- Везилић 2011: Алексије Везилић, *Крајкоје найисаније о сѣокојној жизни*, прир. Мирјана Д. Стефановић, Службени гласник, Београд.
- Витановић 1997: Слободан Витановић, *Јован Дучић у знаку Аџене: ѿсникова размишљања о науци, историји, држави и ѿлицици*, Српска академија наука и уметности – Балканолошки институт, Београд.
- Гвозден 2006: Владимир Гвозден, „О књигама размишљања и разговора: ’Благо цара Радована’ и ’Јутра са Леутара’ Јована Дучића“, *Летѿойис Маѿице срѿске*, год. 182, књ. 477, св. 1/2, јан–феб, стр. 89.
- Гревс 2008: Robert Grevs, *Grčki mitovi*, prev. Boban Vein, Familet, Beograd, str. 47.
- Ђурић 2022: Мина Ђурић, *Трансмузикализација ѿексѿа. Музика срѿске модернисѿичке књижевносѿи*, Савез славистичких друштава Србије, Београд, стр. 163–164.
- Jansonova istorija umetnosti: zapadna tradicija, prev. Olga Škarić i Sena Kulenović, Mono i Manjana – Orfelin, Beograd – Novi Sad 2008, str. 716.
- Негришорац 2022: Иван Негришорац, *Поезија Јована Дучића: Од емѿиријској неѿѿивѿиѿеѿа до узвишеносѿи лирске меѿѿафизике*, Српска академија наука и уметности, Београд, стр. 35–37.
- Његош 2020: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, прир. Дејан Михаиловић, Лагуна, Београд, стр. 58.
- Павић 1970: Милорад Павић, *Исѿорија срѿске књижевносѿи барокној доба: XVII и XVIII век*, Нолит, Београд, стр. 371.
- Павловић 1990: Миодраг Павловић, *Чиѿање замишљеној: есеји из свейске књижевносѿи*, Братство-јединство, Нови Сад.
- Ђирилов 2003: Јован Ђирилов, „Ружење народа у три драме“, у књизи: Слободан Селенић, *Драме: Косанчићев венац, Ружење народа у два дела, Кнез Павле*, Просвета, Београд, стр. 301.